

Kifektetés az emberi tőkéből

A címet nézve azonnal feltűnik, hogy míg az 'emberi tőke' megszokott fogalom a társadalomtudományokban, addig a 'kifektetés' szokatlan, ez esetben szándékolt kontrapunktja a befektetésnek. A kettő összehozása persze mindenképpen magyarázatra szorul. Amikor még a „befektetés az emberi tőkébe” témájával foglalkoztam, hagyományosan a pedagógiai és az oktatás-gazdaságtani megközelítést tekintetem kiindulópontnak. Lássuk, mire jutottam!

Pedagógiai megközelítés

A szakirodalmi írásokban gyakran olvasható az a tételmondat, hogy a pedagógia alapvető funkciója végső soron a szocializáció. Ha ezt a kifejezést első körben értelmezni akarjuk, akkor ez lényegében nem jelent mást, mint a társadalomba való beilleszkedés elősegítését. Ha azonban elemeire bontjuk, többféle aspektusát is felfedezhetjük a szocializáció jelentéskörének. Az egyik az, hogy a szocializáció nem csak a társadalomba való beilleszkedésre vonatkozik, hanem az adott társadalmi viszonyok elfogadtatására is. Egy másik aspektus abból adódik, hogy a pedagógia közvetlenül nem a társadalomra, hanem az egyénre irányul. E szempontból a szocializáció azt jelenti, hogy a pedagógiának a nevelés során kell kialakítania az egyén szociális kompetenciáit, beleértve a társadalmi viszonyok elfogadását is. Egy további aspektus, hogy az egyén csak akkor tudja elfogadni a fennálló rendet, ha megtalálja benne a boldogulását. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a pedagógia a szociális kompetenciák mellett a munkaerőpiaci kompetenciák fejlesztését is céljai közé sorolja, mely utóbbi célját döntően az oktatással hivatott megvalósítani. Ebben az okfejtésben megvan a helye az emberi tőke és a befektetés kapcsolatának. Az egyén a potenciális emberi tőke, az oktatás és nevelés pedig egy sajátos befektetés, mely a társadalmi, ez esetben a pedagógiai tőke intézményes mozgósítása útján valósul meg. Ahhoz azonban, hogy ezt a pedagógiai szöveget még jobban lekerkíthessük, szükségünk van a másik hagyományos megközelítés argumentációjára is.

Oktatás-gazdaságtani megközelítés

Az emberi tőkébe való befektetés elméletének két prominense: Schultz és Becker az '50-es, '60-as évektől megjelenő munkáikban gazdaságilag is kifizetődőnek látták az oktatási beruházásokat. A költség-haszon elemzéssel mérhető jövedelmezőség nem csak a fizikai, hanem az emberi tőkébe való befektetés esetében is igazolhatónak látszott. A „human capital” elmélet hívei főként a felsőoktatást és a szakképzést gondolták olyan területeknek, melyek a társadalom és az egyén számára a legnagyobb megtérülést hozhatják. Az emberi tőkébe, az egyén tanulásába fektetett költségeket úgy tekintették, mint a jövőre hasznóért való investíciót, mely a társadalom szempontjából gazdasági növekedést, az egyén oldaláról egzisztenciális biztonságot eredményez.

És valóban. Az 1960-as és '70-es évtized Nyugaton az ún. jóléti társadalom időszaka volt. Növekedett a gazdaság, szélesedett a középosztály, megerősödött az emberek biztonság- és perspektívatudata. A '80-as évektől azonban a gazdasági növekedés lassan kifulladásra fordult, a középosztály fokozatosan zsugorodott, az emberek biztonság- és perspektívaérzete mára már majdnem teljesen szertefoszlott. Azért, hogy elemezni tudjuk, mennyire érvényes a „befektetés az emberi tőkébe” gondolatköre ebben az új korszakban, a köztapasztalati megközelítést kell segítségül hívunk.

Köztapasztalati megközelítés

Nagy felütéssel kezdem. Amiben ma élünk, az nem jóléti, hanem „rosszléti társadalom”. Nyugaton, így Európában, és a rendszerváltás óta Magyarországon is, a kapitalizmus egy új korszakát éljük, melynek többféle megnevezéséből én leginkább az újkapitalizmusnál maradnék. Megpróbálok köztapasztalattal is igazoltan röviden összefoglalni, hogy miben különbözik az újkapitalizmus a klasszikus kapitalizmustól. Elsősorban abban, hogy a gazdaság kettévált reálgazdaságra és fantomgazdaságra. Ennek a jelenségnek az oka az, hogy a profit egyre nagyobb része nem a termelésbe és a szolgáltatásba, hanem az emberi tőkébe, vagyis a reálgazdaságba, hanem a gyors és nagyobb haszon elérése céljából a fantomgazdaságba, azaz a pénz a pénzbe investálódik. Almási Miklós ezt a radikális változást egyenesen „a pénz forradalmának” nevezte. A robbanásszerű technológiai fejlődés az internetes tranzakciók révén szinte percek alatt hatalmas jövedelmek felhalmozását tette és teszi lehetővé, mely jövedelmek nem takarnak mást, mint a termék nélküli virtuális pénzt. Mindez a dereguláció, vagyis a nemzetközi pénzügyi szabályozók leépítésének a következménye, melyben 1989-ben állapodtak meg Washingtonban a politikai és az üzleti világ legfontosabb szereplői. Így az azóta eltelt időszakban annyi pénz halmozódott fel a pénzpiac vezérelte gazdaságban, amennyit már a termelés és a szolgáltatás fel se tud szívni.

Joggal merül fel a kérdés: ha ennyi pénz gyűlt össze a világ fejlettebb gazdaságaiban, akkor mitől rosszléti és miért nem lett még jobbléti a társadalom. Erre röviden lehet válaszolni: a hatalmas jövedelmkülönbségek miatt, és ennek eredményeként a világháború óta nem tapasztalt óriási társadalmi egyenlőtlenségek miatt. A neoliberais gazdaságfilozófia jegyében az állam és a piac viszonyában a '80-as évektől fordulat állt be. Az államtól várható redisztribúció, a jövedelmek arányosabb újraelosztása, mely a jóléti társadalom alapja volt, a piac prioritásának következtében már nem úgy működött, mint korábban. A szociális kiadások, az oktatásra és az egészségügyi ellátásra fordított költségvetési tételek jelentősen csökkentek, az állami feladatok egy jó részét piacosították, és a jövedelem alapú progresszív adózás politikája is egyre jobban háttérbe szorult. Mindennek következtében olyannyira megnöttek a jövedelmkülönbségek, hogy ez már a társadalom kettészakadásához vezetett. A társadalom nagyobbik részében tapinthatóvá vált a tömeges elszegényedés, majd a tömeges szegénység, benne a dolgozói szegénység is. Néhány adat ehhez. A jövedelmkülönbségek talán legpontosabb mutatója a Gini-index, melynek 2013-as adataiból az derül ki, hogy Európában átlagosan 25-szörös, Magyarországon 30-szoros, az Egyesült Államokban mintegy 40-szeres különbséget mértek az adott társadalmakon belüli jövedelmek között. Nem kell bizonygatni, milyen hatalmasak ezek a különbségek. Magyarországon vitatkozhatnak a mindenkori kormányok és ellenzéki pártok, hogy hányan élnek a szegénységi küszöb alatt, de hogy sok millióan, az mára már köztapasztalat.

Van azonban ezzel párhuzamosan egy másik jogos kérdés is: miért baj az, ha szűkül a termelésbe, a szolgáltatásba, az emberi tőkébe való befektetés a pénzpiaci befektetések javára? A köztapasztalat alapján erre sem bonyolult a válasz. Ha a fantomgazdaságba és

nem a reálgazdaságba megy elsődlegesen a befektetések tetemes része, akkor radikálisan csökken a foglalkoztatás is. Néhány 2012-es hazai adat ehhez. A foglalkoztatottak aránya ekkor átlagosan 62 százalékos volt. Az alapfokú végzettségűeknek 37,5 százalékát foglalkoztatták, a középfokú tanulmányokat befejezetteknek 63,6 százalékát, míg a diplomásoknak 78,7 százalékát. Mint látható, minél tanultabb valaki, annál nagyobb az alkalmazási esélye a beszűkült munkaerőpiacon. Ez még talán rendjén is lenne, hiszen a technológiai robbanásnak az alacsony képzettségű munkaerőt kiváltó hatását is figyelembe kell venni, de az már kevésbé van rendjén, hogy az esélykülönbségek ilyen hatalmasak az alap- és a felsőfokú végzettségűek között. Ha a munkanélküliség oldaláról is megnézzük az adatokat, hasonlóan nagymértékű aránytalanságokat tapasztalhatunk. 2012-ben átlagosan 11 százalékos volt a hazai munkanélküliség, amely az alapfokú végzettségűek 23 százalékát, míg a diplomásoknak csak 4 százalékát érintette. És ezzel még nem merítettük ki a reálgazdaságból való pénzkivonás összes káros társadalmi következményét a foglalkoztatottság problémakörében. A jóléti társadalmakban, sőt, Kornai János kifejezésével, még a hazai koraszülött jóléti társadalomban is, a foglalkoztatás teljes idejű biztos munkát jelentett a dolgozó tömegek számára, melyből Nyugaton megtakarítással, nálunk nagyrészt anélkül, de meg lehetett élni. A foglalkoztatási struktúra azonban annyira megváltozott, hogy a korábbi jellemzőkből szinte már semmi sem maradt. Az atipikus foglalkoztatási formákról és azok rohamos terjedéséről beszélnek. Néhány adat ehhez is. A teljes idejű foglalkoztatás csökkenésével párhuzamosan a részidőben foglalkoztatottak aránya jelentősen megnőtt, 2001 és 2012 között átlagosan kétszeresére. Emellett megjelent egy új foglalkoztatási forma, a munkaerő-kölcsönzés, melynek aránya 2002 és 2012 között három-négyszeresére növekedett, és közben még folyamatosan hullámozott is. És itt van még a közmunka, mely leginkább idényjellegű, és főként a tartósan munkanélküliek számára jelent valamifajta lehetőséget. Ezek az atipikus foglalkoztatási formák nem adnak védelmet a munkaadókkal szemben, és sem munkabiztonságot, sem rendes megélhetést nem nyújtanak már. És akkor még nem beszéltünk a fiatal generációról. A 25 év alatti nem tanuló és nem dolgozó hazai fiatalok aránya 2012-ben 14,7 százalék volt, és az EU27 alacsonyabb átlagától (13,2 százalék) csak kisebb mértékben különbözött. A foglalkoztatási struktúrában végbemenő irányváltási tendencia nem csak Magyarországra, hanem a többi európai országra is jellemző, ahogyan az is, hogy sokszoros a különbség az alapfokú végzettségűek és a diplomások munkaesélyei között: az EU27 átlagában például háromszoros.

A bajokat azonban egy további fejlemény is tetézi, mely szintén abból jön, hogy a deregulációval szabadabbá vált profithajzás legyőzte a reálgazdaságba való befektetés elsőbbségét. Nevezetesen az a fejlemény, hogy a fantomgazdaságban felgyülemlett pénz maga is termékké vált, amit el kellett adni. Ha Almási Miklós egyik könyvének címét idézve azt kérdezzük, hogy hová tűnik az a rengeteg pénz, akkor a választ a köztapasztalat megint csak megerősíti. A rengeteg pénzt a hitelezés szívja fel, pontosabban a hiteleket felvevő nemzetgazdaságok és lakossági háztartások. Az ún. olcsó hitelek özöne, melyet a pénzügyi intézmények sokszor erőszakosan és nem ritkán megtévesztően tukmálnak rá a nemzetgazdaságokra és a lakosságra, a makrogazdaságokat hitelgazdaságokba, a lakosságot pedig modern adósrabszolgaságba taszította. Vagyis a pénz forradalma az élet makro- és mikroszférájába egyaránt behatolt, a hitelek jó része visszafizethetetlené vált, új hitelek felvételét kényszerítette ki, mellyel a mindennapok menedzselése hosszabb távon bizonytalan, sok esetben kilátástalan lett. A pénz mindenhatósága egy újabb önpusztító fegyvert hozott létre az emberiség számára.

Kifektetés a felsőoktatásból

Most már csak a hazai viszonyokkal foglalkozva, számos területen lehetne adatokkal igazolni, hogy az előbbieken kifejtett globális pénzügyi dominancia miatt mennyire összeszűkült a közfeladatok ellátásában és a redisztribúcióban az állam finansziális szerepvállalása. Oktatási intézmények és egészségügyi szolgáltatások egész sorát érintve, beleértve az alacsony dolgozói munkajövedelmeket és az ellátatlanok lyukakkal teli szociális hálóját is. Az állami költségvetés inkább a „kifektetés az emberi tőkéből”, mintsem a „befektetés az emberi tőkébe” ágensévé vált. Ennek legközvetlenebb oka az adósságválság, pontosabban a makrogazdasági adósság-visszafizetési kényszer, mely az állami költségvetés leginkább meghatározó korlátját jelenti. Emiatt kell, ahol csak lehet, az állami kiadásokat radikálisan csökkenteni, és emiatt kell, ahogyan csak lehet, az állami bevételeket mindinkább növelni. Közös tapasztalatból tudjuk, hogy ennek a kettős feladatnak a szokásos módja a megszorítási politika, vagy ahogyan „politikailag korrektebben” hangzik: a reformpolitika. De akárhogy is nevezik, mindenhogyan a lakosságot sújtja, a potenciális emberi tőkét, főként annak tetemesebb, vagyontalanabb részét. Az aktív emberi tőke számára a külföldi munkavállalás vagy elvándorlás jelenthet kitérés pontot, ahogy ezt nap mint nap a családjukban, ismerőseink körében tapasztalhatjuk; az eljövendő generáció számára pedig a magasabb végzettséget nyújtó tanulás, ahogy ez az említett foglalkoztatottsági adatokból is látszott. A diplomát adó felsőoktatásnak mindig is nagy volt a jelentősége az emberi tőke szempontjából, ahogy már a human capital elméletét érintve is utaltunk rá, mára azonban elsődleges egzisztencia-teremtő tereppé vált. Nézzük meg adatszerűen, mennyire tükröződik az elmúlt évek hazai állami költségvetésében az emberi tőke fejlesztésének, bővítésének szempontja a felsőoktatás vonatkozásában.

Az alábbi táblázatban összefoglalt adatok értelmezéséhez előzetesen két megjegyzést kell tennünk. Először, hogy a táblázatban azért szerepelnek külön oszlopokban a KSH hivatalos, az adott évre vonatkozó összesített inflációadatai is, hogy reálértékben tudjuk összehasonlítani az egymást követő évek költségvetési összegeit. Másodszor, hogy az állami támogatás itt közölt számai nem tartalmazzák az év közbeni elvonásokat.

Míndezenk figyelembevételével az 1. táblázatban azt láthatjuk, hogy az újkapitalizmus 2008-as globális pénzügyi válsága előtt még némi növekedés is volt az állami felsőoktatási befektetésekben, utána viszont folyamatos és radikális csökkenés tapasztalható. 2013-ra alig több, mint feleannyi pénzt tervezett beruházni ide a kormány, mint 2005-ben. Ezt figyelhetjük meg a reálértéket mutató abszolút összegek és a százalékos változások összehasonlításakor. És ha azt is hozzávesszük, hogy a redukált állami támogatás feltüntetett összegei és százaléka nem tartalmazzák az év közbeni rendszeresen tetemes elvonásokat, nem lehet kétség afelől, hogy nem befektetésről, hanem kifektetésről van szó, a felsőoktatás példáján bemutatva.

1. táblázat. A felsőoktatás költségvetési támogatása (2005–2013) (forrás: Felsőoktatási Ténytár, é. n.)

Év	Költségvetési támogatás (millió forint)	Éves össze-sített infláció (%)	Kumulált infláció (%)	Reálérték (millió forint, 2005-höz képest)	Reálérték változás 2005-höz képest (%)	Forrás
2005	159 921,1	103,6	103,6	154 363,9	100	2005. évi költségvetési törvény
2006	172 003,0	103,9	107,6	159 794,1	103,5	2006. évi költségvetési törvény
2007	184 243,6	108,0	116,3	158 486,9	102,6	2007. évi költségvetési törvény
2008	191 120,2	106,1	123,3	154 950,2	100,4	2008. évi költségvetési törvény
2009	185 620,0	104,2	128,5	144 425,1	93,6	2009. évi költségvetési törvény
2010	180 740,0	104,9	134,8	134 059,2	86,8	2010. évi költségvetési törvény
2011	189 282,5	103,9	140,0	135 125,5	87,5	2011. évi költségvetési törvény
2012	157 535,9	105,2 (novemberi adat)	147,4	106 903,2	69,3	2012. évi költségvetési törvény A KSH novemberi inflációadata
2013	123 549,9	103,0 (MNB előrejelzés)	151,8	81 398,5	52,7	2013. évi költségvetés elfogadott, zárószavazás előtti módosító javaslata (PDF) A Magyar Nemzeti Bank inflációs előrejelzése (PDF)

Ezt a képet erősíti, hogy a legtámogatottabb hét állami egyetem pénzügyi helyzete 2008-ról 2013-ra milyen radikálisan megváltozott.

2. táblázat. A 7 legtámogatottabb egyetem költségvetésének csökkenése (a Magyar Rektori Konferencia kimutatása alapján)

Egyetemek	A 2008-as és 2013-as költségvetési összegek (millió Ft-ban)	A 2013. évi költségvetés a 2008-as összeg százalékában	
Debreceni Egyetem	23 856,7	14 597,8	61
ELTE	22 635,8	13 433,7	59
Pécsi Tudományegyetem	20 288,8	10 799,8	53
Szegedi Tudományegyetem	19 248,3	12 434,3	65
Budapesti Műszaki Egyetem	17 390,5	12 153,7	70
Nyugat-magyarországi Egyetem	11 661,0	5149,3	44
Semmelweis Egyetem	10 322,3	7793,3	75

A táblázatból könnyen kiolvasható, hogy a hét nagy egyetem egyike sem tudta megtartani az öt évvel korábbi költségvetését. A csökkenés mértéke konkrét értelemben is az egyetemek „kifektetését” jelentette. Az államilag támogatott hallgatói létszám apadását a fizetős hallgatók sem pótolták már, mert egyre kevesebbeknek volt erre pénze. A diákhitel pedig, mint ún. megoldás, egyenlő volt a fiatalok jövőjének elzalogosításával,

hiszen az éppen fellelhető munkaerőpiaci lehetőségek óriási bizonytalanságot rejtettek magukban a hosszabb távon is biztosítható egzisztencia megteremtése szempontjából. Az oktatók óraszámra még a törvényben előírtakhoz képest is jelentősen megemelkedett, a túlórák kifizetése az aktuális pénzügyi helyzettől vált függővé: egyszer kifizették, máskor nem, egyik helyen kifizették, máshol nem, miközben az oktatói fizetések több mint tíz éven át változatlanok maradtak. És akkor még nem is szóltunk az eszközállomány amortizációjáról, a közüzemi díjak kifizetésének rendszeres elmaradásáról, na meg arról, hogy a kiszámíthatatlan évközi elvonások miatt még a csökkentett egyetemi költségvetések is tervezhetetlenné váltak.

A döntéshozók, mint mindig, szakmai érvekkel próbálják magyarázni a pénzkivonás racionalitását. A tervutasításos gazdaság időszakát közvetlenül ismerők körében nem ismeretlen a munkaerő-tervezés szükségességére, a gazdaság igényeire való hivatkozás: inkább mérnökökre van szükség, mint bölcsészekre, inkább szakmunkásokra van szükség, mint diplomásokra vagy érettségizettekre. Ha azonban a közös tapasztalatunkat ismét előhívjuk, egyre kevesebb megfelelést találunk a szakdiplomák és a munkaerőpiacon kínált munkakörök között. Évtizedekkel korábban természetes volt, hogy ha orvosként végez valaki, akkor orvosként helyezkedik el. Ma már nem ritka, hogy végzett orvosok inkább gyógyszergyáraknál keresnek munkát, mint kórházakban vagy rendelőkben, mert ún. orvos-látogatóként sokkal többet kereshetnek. A privát szféra munkaadóira pedig már jó ideje jellemző, hogy egy jobban fizetett állás betöltéséhez csak diplomát kérnek, sokszor akármilyet. A rendszerváltás utáni években például igen sok agrármérnök választotta a banki alkalmazást, mert nem tudott az agrárszférában megfelelő munkát kapni. Míg tehát korábban jellemzően kongruencia, vagyis egyezés volt az egyetemi/főiskolai diploma és a munkakör között, addig az újkapitalizmus viszonyai között tendenciájában egyre inkább az inkongruencia a jellemző. És ez nem csak a szakdiplomák, hanem a képzettségi szintek vonatkozásában is igaz. Amikor a diplomások jóval nagyobb munkaerőpiaci esélyeiről szóltunk, akkor ez nem jelentette feltétlenül, hogy minden diplomás diplomát igénylő alkalmazás kap. Sokszor inkább az érettségizettektől veszik el a munkát. És ugyanígy, ha valaki külföldön vállal állást, nem biztos, hogy a diplomájának megfelelő munkakörben tud elhelyezkedni. Gyakori, hogy olyan munkát végez, melyhez még érettségi sem szükséges, viszont az itthon megszerezhető jövedelem sokszorosát kapja.

Évtizedekkel korábban természetes volt, hogy ha orvosként végez valaki, akkor orvosként helyezkedik el. Ma már nem ritka, hogy végzett orvosok inkább gyógyszergyáraknál keresnek munkát, mint kórházakban vagy rendelőkben, mert ún. orvos-látogatóként sokkal többet kereshetnek. A privát szféra munkaadóira pedig már jó ideje jellemző, hogy egy jobban fizetett állás betöltéséhez csak diplomát kérnek, sokszor akármilyet. A rendszerváltás utáni években például igen sok agrármérnök választotta a banki alkalmazást, mert nem tudott az agrárszférában megfelelő munkát kapni. Míg tehát korábban jellemzően kongruencia, vagyis egyezés volt az egyetemi/főiskolai diploma és a munkakör között, addig az újkapitalizmus viszonyai között tendenciájában egyre inkább az inkongruencia a jellemző.

Mindezeket tekintetbe véve, teljesen értelmetlen munkaerő-tervezésre és ezzel összefüggésben túlképzésre hivatkozni a pénzkivonás kapcsán, mellyel nem csak a döntéshozók, hanem sok esetben közgazdászok is szoktak érvelni. A munkaadók jól formálható, rugalmasan alkalmazkodó munkaerőt keresnek, a munkavállalók pedig olyan munkát, amelyből jobban meg tudnak élni. E két oldalról jövő szempontsor találkozása határozza meg, hogy a diploma (szintje) és a munkakör között kongruencia vagy éppen inkongruencia van. A kétfajta kapcsolatrendszer együttesen van jelen a munkaerőpiacon.

Újratervezés

Ezzel a címmel a GPS hangosbeszélőjének szóhasználatára utalok, ami akkor hangzik fel, ha az előre tervezett út meghiúsul, mert nem vezet sehová. Azt gondolom, hogy a „kifektetés az emberi tökéből” tervezett útját is újra kellene tervezni, mert láthatóan nem vezet sehová. Ahogy más területeken, úgy a felsőoktatás területén sem. A döntéshozóknak a finanszírozást és a jogszabályi környezetet kellene a befektetés érdekében újratervezniük, de a felsőoktatás szereplőinek is hozzá kellene igazítaniuk képzési stratégiájukat a szakdiploma és a munkakör kétfajta munkaerőpiaci kapcsolatrendszeréhez: a kongruenciához és az inkongruenciához.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a hazai felsőoktatás stratégiaváltási irányának lehetőségeit, a speciális tudás és a transfertudás munkaerőpiaci szükségleteiből kell kiindulnunk a munkavállaló és a munkaadó oldaláról egyaránt. A specializáció dominanciája csak a kongruenciát, míg a transfertudást elősegítő oktatási keretek növelése az inkongruenciát is figyelembevevő oktatástervezést feltételez. Felsőoktatási intézményeink azonban jellemzően a specializációt tekintik fő stratégiai pontnak, kevés időt és helyet hagyva a transfertudást is fejlesztő képzési területeknek. Ez a valódi oka annak, hogy miért nem felel meg a felsőoktatás a munkaerőpiac igényeinek, nem pedig a rosszul becsült munkaerő-tervezés vagy a túlképzés.

A speciális tudás növelése mellett a transfertudás fokozottabb fejlesztésére is számos alkalom kínálkozna a képzési stratégia újratervezése során. Itt most csak egy lehetőséget vetek fel, mégpedig azt, hogy a szabadon választható tárgyak között kizárólag olyanok legyenek, melyek más tudomány- vagy szakterületekhez kapcsolódnak. Például a természettudományokat tanulóknak humán tudományokat kínáljunk a szabad sávnak e részében, és fordítva, a humán szakosoknak természettudományi vagy műszaki tárgyakat. Ebben a megoldásban a tárgyi ismeretek horizontjának bővülése mellett sokféle tudást transzferáló lehetőség rejlik. Tartalmilag például az, amiről alig esik szó, hogy a természeti környezet szennyezésén túl a társadalmi, gazdasági, politikai és mentális környezet-szennyezés is hasonlóan tisztító hatással lehet az emberiségre. A szakon kívül eső tanulmányok nem csak arra serkenthetik a hallgatókat, hogy más területeken is alkalmazzák a meglévő ismereteiket, hanem arra is, hogy más szemszögből is vizsgálat tárgyává tegyék a meglévő tudásukat. Ha másutt is beleütköznek az alapkérdésekbe, felül kell bírálniuk a korábban tanult válaszokat. A példánál maradva: biztos, hogy csak a természeti környezetet szennyezi az emberiség? A javasolt képzésszerkezeti változtatás tehát nem csak az ismeretbővülést vonja maga után, hanem a gondolkodás minőségére is fejlesztő hatással lehet. A reverzibilis gondolkodás ösztönzéséről beszélek. Arról a gondolkodásról, mely próbaképpen megfordítja az általánosan elfogadott válaszokat, mint pl. Kopernikusz tette a geocentrikus világkép kapcsán. Az „új válaszok a régi kérdésekre” típusú képzési gyakorlatok, melyek a specializáción kívül eső területeken lennének, attitűdváltozásokkal is együtt járhatnak. Ha ugyanis valaki mindig csak a szakterületén belül marad, hajlamos rutinszerűen működni. Pedig az is köztapasztalat, hogy éppen a bizonytalan világban milyen gyakran nem segít a betanult rutin. Minden munkakörben találunk olyan várat-

lan szituációkat, olyan addig nem ismert problémákat, melyeket a meglévő rutinjainkkal nem lehet hatékonyan kezelni. A transfertudás javasolt bővítési módja könnyebbé teszi a megszokott rutinok elhagyását azok számára, akik már a tanulásuk során is részt vettek hasonló helyzetgyakorlatokon.

Többek között ezek azok, amelyekre a jövőbeni munkavállalóknak a szakdiplomával nem kongruens munkakörökben szükségük van. Vagyis a specializációban való elmélyülés mellett olyan transfertudásra, amely más tudásterületeken is bátorságot ad a magabiztosabb mozgáshoz, a reverzibilis gondolkodás gyakoribb előhívásához, a nem működő rutinok elhagyásához. Az idegennyelv-tudáson és a számítógép sokoldalú használatán túl tehát rendelkezniük kell azokkal a rugalmas alkalmazkodást ösztönző kompetenciákkal is, melyekre a munkaadók, még ha nem is ilyen szóhasználattal, de joggal igényt tarthatnak.

Irodalomjegyzék

- Almási Miklós (2009): *Hová tűnt az a rengeteg pénz?* Athenaeum, Budapest.
- Almási Miklós (1995): *Napóra a Time Square-en. A pénz forradalma az ezredvégen.* T-Twins, Budapest.
- Beck, U. (2003): *A kockázat-társadalom.* Századvég Kiadó, Budapest.
- Becker, G. (1967): A főiskolát végzett fehér férfiak tanulásának hozadéka. In: Szokolczai György (szerk.): *A gazdasági növekedés feltételei.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- EUROSTAT (2013): *Employment and unemployment.* <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- EUROSTAT (2013): *Inequality of income distribution.* <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- Felsőoktatási Ténytár.* (é. n.) <http://sites.google.com/site/felsooktatastyentart/koltsegvetes/koltsegvetes-idosorosan>
- Kispálné Horváth Mária (2015): *A felnőttkori tanulás hatása a komfortérzésre.* Kézirat.
- Korten, D. (2009): *Gyilkos vagy humánus gazdaság?* Kairosz Kiadó, Budapest.
- Mátrai Zsuzsa (2009): Új korszak küszöbén: a túlélés pedagógiája. *Iskolakultúra*, 19. 3–4. sz. 122–128.
- Piketty, Th. (2015): *A tőke a 21. században.* Kossuth Kiadó, Budapest.
- Polonyi István: *Felsőoktatás – világhír helyett hibernáció.* <http://oktapolcafe.hu>
- Reich, Robert (2009): *Szuperkapitalizmus.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Schultz, Th. (1983): *Beruházás az emberi tőkébe.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Stiglitz, J. (2005): *A viharos kilencvenes évek.* Napvilág Kiadó, Budapest.
- Szalai Erzsébet: (2006): *Az új kapitalizmus és ami utána jöhet...* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- United Nations Development Programme (2013): *Human Development Report.* <http://hdr.undp.org>
- Vincze Szilvia (2013): *A felsőoktatás és a munkaerőpiac inkongruenciája.* Alkotó szerkesztő: Mátrai Zsuzsa. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.